

ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายการผลิตเพื่อการส่งออก ควบคู่กับการพัฒนาในด้านโครงสร้างพื้นฐานและการสร้างโอกาสในการทำงานนอกภาคการเกษตร การพัฒนาประเทศตามทิศทางนี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกษตรกรได้เปลี่ยนจากการผลิตอาหาร เพื่อการยังชีพด้วยตนเองสู่การผลิตพืชในเชิงพาณิชย์สำหรับตลาดภายนอกมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบอาหารของครัวเรือนและการพึ่งพาอาหารจากภายนอก จึงเป็นประเด็นการวิจัยที่มีความน่าสนใจ ในการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนในด้านการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์และทางเลือกในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน 2) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบอาหารและการพึ่งพาอาหาร จากภายนอกชุมชนของครัวเรือน 3) เพื่อศึกษาปัจจัยอื่นๆทางเศรษฐกิจและสังคมที่อาจมีผลต่อการพึ่งพาอาหารจากภายนอกชุมชน โดยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างปี พ.ศ. 2528 และปี 2550 ของบ้านหินลาด ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ในกลุ่มตัวอย่างจำนวน 18 ครัวเรือน ที่มีลักษณะการผลิตที่แตกต่างกัน 3 กลุ่ม คือ ครัวเรือนเกษตร ครัวเรือนไม่ใช่เกษตร และครัวเรือนผสม ทำการเก็บข้อมูลโดยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structure Interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาพบว่า ในการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชนนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ช่วง จากชุมชนที่เป็นระบบปิดที่มีการผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก มีการพึ่งตนเองในด้านต่างๆ สู่การเป็นชุมชนที่เปิดที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกและระบบตลาด นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าออก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร และมีความต้องการที่ดินเพื่อการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และปัจจัยภายนอกที่สำคัญ คือ นโยบายการพัฒนาของรัฐ และการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์เป็นสาเหตุที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตทางการเกษตรจากการผลิตเพื่อการยังชีพของครัวเรือนเป็นหลักเป็นการผลิตเพื่อสนองระบบตลาด และประชากรวัยแรงงานในการผลิตของครัวเรือนได้เปลี่ยนจากการผลิตในภาคการเกษตรเป็นหลักเพียงอย่างเดียวเป็นการผลิตทั้งในและนอกภาคการเกษตรระบบอาหารได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตของครัวเรือนสู่การพึ่งพาอาหารซื้อจากแหล่งภายนอก

สำหรับระบบอาหารของชุมชนนั้น มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาี่สิบกว่าปีหลายประการ กล่าวคือจากอดีตอาหารที่ได้จากการผลิตของครัวเรือนได้แก่ ข้าว ผักสวนครัว และปลา อาหารที่หาได้จากแหล่งธรรมชาติธรรมชาติทั้งป่าชุมชน และแหล่งน้ำต่างๆในชุมชน ได้แก่ ผัก แมลง เห็ดต่างๆ และปลา ซึ่งส่วนใหญ่จะจำกัดอยู่ในช่วงฤดูฝน การซื้ออาหารจากร้านค้าในชุมชนและตลาดภายนอก นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยน แบ่งปันอาหารในกลุ่มเครือญาติหรือเพื่อนบ้าน สำหรับการกระจายอาหารนั้น ส่วนใหญ่อาหารที่ได้มาจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หรือหากมีเหลือก็จะแบ่งปัน ซึ่งมักจะเป็นอาหารที่หาได้จากธรรมชาติ ส่วนผลผลิตอาหารที่

เหลือจากการบริโภคของคว่ำเรือนและนำไปขาย แต่ปัจจุบันในภาพรวมมีการพึ่งพาอาหารจากภายนอกมากขึ้น เนื่องจากการผลิตเองลดลงและอาหารจากธรรมชาติน้อยลง

สำหรับการเปลี่ยนแปลงระบบอาหารของคว่ำเรือนนั้น หากเปรียบเทียบอาหารที่คว่ำเรือนบริโภคเป็นประจำ 8 ชนิด แล้วจะสามารถแบ่งการพึ่งพาอาหารจากภายนอกได้เป็น 3 กลุ่มคว่ำเรือนกล่าวคือ คว่ำเรือนที่มีการพึ่งพาน้อย สามารถผลิตอาหารได้เพียงพอสำหรับการบริโภคของคว่ำเรือนในชนิดอาหารที่ประกอบด้วย ข้าว ปลา ผักสวนครัว ปลาร้า และน้ำดื่ม ส่วนอาหารที่ยังต้องซื้อจากภายนอก คือ เนื้อสัตว์ ไข่ และสัตว์ปีก คว่ำเรือนที่มีการพึ่งพามาก สามารถผลิตอาหารเพียงพอทั้งหมด คือ ปลาร้า และผักสวนครัว ผลิตได้เพียงพอเกือบทุกคว่ำเรือน คือ ข้าว และน้ำดื่ม อาหารที่ต้องซื้อจากภายนอกทั้งหมด คือ เนื้อสัตว์ สัตว์ปีก ไข่ และปลา สำหรับในคว่ำเรือนที่มีการพึ่งพามากนั้น เพียงปลาร้า และน้ำดื่ม ที่มีบริโภคเพียงพอ ส่วนอาหารชนิดอื่นที่เหลือต้องซื้อจากภายนอกเป็นหลัก นอกจากนี้ยังสามารถผลิตข้าวให้เพียงพอสำหรับการบริโภคของคว่ำเรือนได้เพียงบางส่วน จึงถือได้ว่าเป็นกลุ่มคว่ำเรือนที่มีความเสี่ยงต่อสภาวะการขาดความมั่นคงทางด้านอาหารมากที่สุดในอนาคต

อย่างไรก็ตามแม้ว่าอาหารบางชนิดที่มีการผลิตได้ของคว่ำเรือน แต่ก็ยังไม่สามารถผลิตได้กระจายครอบคลุมทั้งปี ทำให้ต้องซื้อในบางฤดูที่มีไม่เพียงพอหรือในช่วงเวลาที่ต้องเร่งรีบทำการผลิตพืชเชิงพาณิชย์และพฤติกรรม การบริโภคที่ต้องการความสะดวกสบาย และจากการที่คว่ำเรือนประกอบอาชีพที่มีความหลากหลายขึ้นทั้งในและนอกภาคการเกษตร ทำให้มีการพึ่งพาอาหารซื้อจากภายนอกมากขึ้น คว่ำเรือนจึงมีการปรับรูปแบบการผลิตให้มีกิจกรรมการเกษตรหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน การปลูกพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้านเพื่อลดการซื้อจากระบบตลาด หรือการเคลื่อนย้ายไปตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ทำกินเพื่อผลิตอาหารมากขึ้น และลดการพึ่งพาจากภายนอก

Thailand has long been implementing policy on agriculture product export along with providing convenient infrastructures and off farm job opportunity. This policy has strong influence on change in agricultural practice especially by the farmers in the northeast region . They have changed from subsistent food production for their own consumption to more and more commercial crops for external market. How they have been adopting their household food system and dependency on external food sources is an interesting research question. The objectives of this research were; 1) to study context of a selected community related to commercial agriculture activities and other alternative activities 2) to study the changes of the household food systems and dependency on food from external sources 3) to study effects of some socio-economic factors on external food source dependency. Hin Lad village which is a not very far from big city like Khon Kaen province was selected as a study site. Eighteen households were selected based on 3 different characteristics; households that mainly lived on agriculture, non-agriculture and mixed households. Data collections were carried out by semi-structure interview, in depth interview and then analyzed by quality method.

Historically changes in Hin Lad Village could be divided into 5 phases of development. From closed system to more opened system due to internal factors such as increased population and land requirement and external factors such as government's policy and extension of commercial crops. These factors caused changes in pattern of agricultural production from mainly growing food crops for self - sufficiency to commercial crops for market. The household labor was also changed, from mainly agricultural labor to both in agricultural and non-agricultural labor. Similarly, food systems were changed, from household produced food to buying from external sources.

At community level, from the past 20 years food system has changed in many aspects. Rice and vegetables were produced within households, fish and wild food could be harvested from natural resources such as community forest and natural body of water. These wild food could be vegetable, edible insect, mushroom, fish. These food were mostly available in rainy season. Some of these food could be brought from local sellers, but they, the villagers, mostly shared their food among their relatives. For distribution of the food, mostly wild products, they kept it for home consumption and sold or shared the surplus. The same was true for their produces. However, now they are depend ending more on external food because their food production has been declining.

At household level, by considering eight food items that the villagers regularly consumed three categories of households could be classified according to level of external food dependency: 1) low, 2) medium and 3) high level. The low level households could produce rice, fish, fermented fish, home garden vegetables and drinking water. They still have to buy animal meat and eggs. The medium level households could produce sufficient fermented fish and home garden vegetables but most of these households could barely produce sufficient rice and drinking water. They had to buy animal meat, eggs and fish. For the high level households they could only produce sufficient fermented fish and drinking water and partly sufficient in rice. The rest they had to buy. These would be a high risk households in terms of food sufficiency in future.

However the villagers still had to buy some items of food in certain seasons because they could not produce all food items year round, especially in high labor demand season. Convenience was another factor for buying. As most households having more options of off-farm activities, to survive in terms of food sufficiency some of them needed to changes their food systems. They had to adjust their production practices, diversified they produces or even move to stay on own farm land.